

УДК 821.161.2:784.5:[82-1]

ОРАТОРІЯ «НЕБЕСНА СОТНЯ» БОГДАНА БОЙЧУКА ЯК МОНУМЕНТАЛЬНИЙ ЗРАЗОК УКРАЇНСЬКОЇ МАЙДАННОЇ ПОЕЗІЇ

Білик Г.М.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

У статті вперше науково осмислено ідейно-художні особливості ораторії «Небесна сотня» Богдана Бойчука в контексті української літератури про Євромайдан (Революцію Гідності). Закцентовано оригінальну жанрову поетику твору, позначену взаємодією мистецтв і тяжінням до національної модерністичної традиції. Зауважено, що ораторія побудована на чергуванні сольних арій ліричного героя і хорових партій. Її змістова тенденція – славослів'я невинно убієним новітнім мученикам-майданівцям і долучення суб'єкта мовлення до колективного переживання спільного болю на піку тісного національного згуртування в протидії тоталітарним рецидивам управлінської системи. Духовно-культурна історична спроектованість, гуманістична ідейна сфокусованість, стильовий кларизм надають твору монументального естетичного виміру. **Ключові слова:** українська література про Євромайдан (Революцію Гідності), інтермедіальність, поезія, ораторія, монументальна цілісність, Богдан Бойчук.

Постановка проблеми. Наприкінці осені 2013 року в українському письменстві окреслилася нова тематична ніша, пов'язана з Євромайданом, або Революцією Гідності. На сьогодні це вже розлога різножанрова бібліотека, котра нараховує кілька десятків книжкових видань [8–10] і сотні публікацій у періодиці, збірниках, Інтернеті. Як і науковці, журналісти, громадсько-політичні та релігійні діячі, майстри слова намагаються осмислити цю надважливу історичну подію сьогодення, створити, виходячи зі своїх мистецьких можливостей, її конкретно-чуттєвий образ, відобразивши думки, переживання, характери, мотиви й устремління людей на барикадах, їхній героїзм і трагізм, моральний месіанізм та громадянський подвиг. І, звісно ж, зафіксувати подробиці майданних подій у їх множинній інтерпретації, зацентувати конфлікти, перипетії, роліові іпостасі, пафосні тенденції, мову новітнього українського відродження й національно-державного утвердження. Засобами втілення творчого задуму письменників найчастіше є традиційний ліричний («Говорить Майдан. Збірка революційної поезії»; «Небесна сотня. Антологія майданівських віршів»; «Знакове світло Майдану» Н. Дички; «Небесна Сотня воїнів Майдану» Т. Домашенко; «Солоний Хрещатик» А. Листопад; «Вірші з Майдану» Д. Павличка; «Час революції» Ю. Руфа, ін.) та епічний («Синдром листопаду, або Homo Comptiens» В. Амеліної; «Армагеддон на Майдані» В. Базіва; «Вогняна зима» А. Кокотюхи; «Під крилами великої Матері. Ментальний Майдан» С. Процюка; «Я з Небесної Сотні» М. Рудневича; «2014» В. Івченка, ін.) арсенали художнього вираження. Нерідко майстри пера послуговуються і прийомами художньо-документального письма, позиціонуючи свої тексти як літописи, хроніки, щоденники («Євромайдан. Лірична хроніка», «Євромайдан. Хроніка відчуттів», «Євромайдан. Хроніка в новелах»; «Майданний семестр. Революційні хроніки киевського препода» К. Галушка; «Дневник Майдана» А. Куркова; «Приватний щоденник. Майдан. Війна» М. Матіос; «Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву», ін.). Яскраво помітною є й тенденція до інтермедіального умасштабнення площини твору шляхом залучення ілюстрацій, світлин, мелодій, перфор-

мансу, кінематографа тощо («Казка про Майдан» Х. Лукашук; «Люди Майдану. Хроніка»; «Майдан. Революція гідності. Фотолітопис»; книга-реквієм «Небесна сотня»; «Майдан (Р)Еволюція духу» А. Мухарського, ін.). Одним із наслідків міжвидової та міжмистецької взаємодії є оновлення жанрів, постання, подібно до літератури модернізму початку ХХ століття, оригінальних, рідкісних змістоформ. Підтвердженням тут – ораторія «Небесна сотня» Богдана Бойчука, опублікована 2015 року в журналі «Кур'єр Кривбасу» [2] і 2016-го – в новій книзі «Процання в Парижі та інші тексти» [3] письменника-«ньюйорквіця».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературу про Євромайдан науковці лише починають системно осмислювати, хоч є доволі багато оглядів і рецензій таких тематичних видань. Одним із перших теоретичні засади бачення проблеми запропонував Я. Поліщук, назвавши українську Революцію Гідності знаковою подією і локального, і глобального виміру, яка відмітила початок нового літочислення як для України, так і для Європи та всього світу. Її потужний інформаційний потік підпорядкував собі сучасне письменство, повернувши довіру читачів до слова й водночас помітно модифікувавши його – соціалізувавши, суб'єктивізувавши, увиразнивши емоційно й тенденційно, збагативши експериментально. На цьому підґрунті «виростатиме художня література постмайданного штибу» [6, с. 16]. У книзі «Реактивність літератури» вчений розглядає «євромайданівський» формат як важливу «дистанцію» на шляху до якісного оновлення вітчизняного художнього слова [7]. В одній із наших публікацій – «Особливості зображення Революції Гідності в українській літературі 2013–2015 років» – зроблено доскіпливий аналіз типології видань про Євромайдан, зацентовано такі риси його літературно-художнього контенту, як історичність жанру з елементами автодокументалістики, активізація принципів міксування, гіпертекстового й інтермедіального творення, розбудова громадянського пафосу з його піднесеною, трагічною, сатиричною тональностями [1]. Бачиться, що надалі літературознавство повинно більш активно розробляти цю важливу для суспільства, зокрема його культурно-освітньої сфери, тему, не прикриваючись нібито «естетич-

ною невизрілістю» літератури про Євромайдан, а вишукуючи й репрезентуючи читачеві ті цінні здобутки, які вона вже щедро створила.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із вишуканих зразків української майданної поезії є ораторія «Небесна сотня» патріарха еміграційної колії в нашому письменстві, одного із засновників Нью-Йоркської Групи, поета, прозаїка, драматурга, перекладача, літературного критика, редактора-упорядника, мистецтвознавця Богдана Бойчука (1927). Від кінця 1990-х років митець-модерніст періодично мешкає і працює в Києві; в Україні видано двадцять його останніх книг, десятки різнопланових текстів розміщено в часописах «Всесвіт», «Київ», «Критика», «Кур'єр Кривбасу», «Світо-Вид», «Сучасність» та ін. Свідок епохально-трагічних подій Революції Гідності, він не оминув їх у творчості, підтвердивши таким чином свій літературний статус не лише обсерватора чуттів, співця лірики кохання, а й аналітика-екзистенціаліста, противника тоталітарного деспотизму. Ораторія «Небесна сотня» засвідчила глибоко гуманістичну тенденцію в письмі художника слова, його стилістичну вкоріненість у засадничі для цивілізації «ноосферні» виміри – культуру й духовність. А в контексті збірки «Прощання в Парижі та інші тексти» вона додатково резонує своїм релігійним пафосом. Разом із тим ця оригінальна художня річ досі не привернула достатньої уваги дослідників письменства.

Мета статті. Головною метою нашої роботи є розгляд ідейно-художньої системи ораторії «Небесна сотня» Богдана Бойчука, осмислення поетики жанру цього непересічного літературного явища.

Виклад основного матеріалу. Твір написано впродовж лютого-березня 2014 року в Києві – в період, коли на столичному Майдані безперестанно звучала «Пливе кача...» й Україна проводжала в останню путь своїх новочасних мучеників – полеглих від злочинних куль і побойв захисників європейського вибору. Із руки письменниці Тетяни Домашенко, яка 21 лютого 2014 року створила поезію «Небесна Сотня воїнів Майдану» [4, с. 34–35], їх почали йменувати Небесною Сотнею. Трагічний катарсис унаслідок шокуючого розвитку засадничо мирної протестної акції оголив людські чуття, зокрема й письменницькі: зі сторінок багатьох творів, передусім поетичних, линули плач і скорбота, переплетені з уславленням громадянського подвигу звичайних людей, їхньої мужності й саможертвності в ім'я збереження ідеалів свободи особи й держави, обстоювання гідності як морального тестаменту дій усіх і кожного. Ораторія Богдана Бойчука – також своєрідний тренос-псалом, утім автор додає йому драматизму, масовості, святенності, монументалізму, ставлячи оспівувану подію в контекст неперехідної трагічності українського національного буття, трактуючи її як один з епізодів усякчасної народної боротьби за обітовану землю.

Ліричний герой поета – його alter-ergo – це літній чоловік, безсилий долучитися до фізичного протесту євромайданівців («А я, / *придавлений до землі роками, / не міг допомогти їм...*» [2, с. 156]), утім сповнений розуміння їхньої

місії – «...боролися за своє і наше / існування...» [2, с. 155] та недаремності жертви – «...і вони бачили кризь вічність / велич своєї батьківщини» [2, с. 157], захоплений духом майданного побратимства і волі до перемоги – «*Вірні друзі / далі стояли на барикадах, / щоб рятувати честь / погиблих / і виграти бій*» [2, с. 157–158]. Разом із тим він гнівно осуджує призвідців трагедії: «*найманців смерти*» снайперів кинули на мирне населення два морально глухі «*кумири / (межигірський і кремлівський), / яким вітри часу / здирали пащеки*» [2, с. 156], оприянюючи їхню справжню сутність – «*Вони тупо сиділи / на золотих тронах унітазів, / запаморочені запахами, / і нічого не чули. // Тільки бачили марева / своєї величі*» [2, с. 156]. Спозиціоновані на контрасті велич батьківщини й примарна особиста велич самодурів-державців увиразнюють зміст перенесеного у твір історичного конфлікту: це змагання демократії з деспотією, індивідуума з тоталітаризмом, множинного «я» народу з узурпатором його прав і свобод.

Із твору помітна цілковита інформаційна поглинутість суб'єкта мовлення подіями Євромайдану, з розгортанням яких і в його приватне життя входить кривавий вододіл: «...вони летіли до Бога. // А я не міг наздогнати їх» [2, с. 155]. Це позначено в тексті артикуляцією екзистенціальної «*грані / між дочасним і непроминяльним*» [2, с. 158], котра розділяє, умовно кажучи, сповідально-хронікальну й рефлексивно-молитовну частини художнього цілого. Друга з них вивершується візією входження в Царство Небесне полеглого на барикадах воїнства. Тут посріблений віком ліричний герой із наївною, несценічною, розпростороною, здається, аж у трансцендентне чуттєвістю, з гірким усвідомленням непоправного слізно вихлюпує свій і всезагальний біль за убієнними: «...на тих місцях, / де полягли хлопці / Небесної сотні, – / до хідників і до асфальту / поприлипали їхні імена / і фотографії. // Люди освічують ті імена / свічками, / обкладають квітами, / обтуплюють / вічною пам'яттю // і плачуть; // бо життя одно, / життя – це дар, / який дано кожному / на мить, / і вбивати його – / смертельний злочин»; «*Надіюсь, / що по дорозі до неба / погиблі повернулися на мить / до Майдану, / щоб захопити з собою / по квіточці. // Щоб не сумувати. // Щоб квіти, / якими обкладали їхні імена, / нагадували їм / про життя на барикадах*» [2, с. 158–159]. У свідомості суб'єкта мовлення вибудовується опозиція «*трембіти*», «*дзвони*» – і «*гранати*», яка символізує природне й аномальне відпущення душі в «*позасвіти*», проте до мучеників Майдану Всевишній прихильний – «*На голубих хвилях / хилитався човен / з Небесною сотнею*» [2, с. 161]: за «*остаточною брамою*» їх чекає «*жизнь безконечна*».

Звісно ж, ані пафос міфологізації полеглих учасників Революції Гідності – зображення їх особливим – уже небесним – загоном (сотнею) захисників України, ані визнання кожного з них мучеником і героєм не поменшує тягара втрати людського життя. Проте і смерть на барикадах – не рядова: це очисна жертва, яка мусить історично закріпити незворотність шляху, що на

нього ступило українське суспільство, вирівняти за доленосною потугою чин живих і чин мертвих, тільки тоді пам'ять про убійних захисників Майдану не буде зрадженою. Резонує ця ідея у творі голос хору (ще одне нарративне джерело), що є жанровою особливістю такого роду змістоформ.

Відомо, що ораторія (італ. *oratorio*, від лат. *oratorium*: *місце молитви, ого: говорю, благаю*) – це «монументальний концертний твір для солістів, хору й симфонічного оркестру, написаний за певним мотивом» [5, с. 160]. Від часу свого зародження в італійській бароковій культурі початку XVII ст. вона ґрунтувалася на біблійному сюжеті, в трагічно-величальному ореолі виводила мучеників, грішників, святих і ставилася здебільшого в храмах у період Великого посту. Композиційно ораторія передбачала інструментальну увертюру, речитативне мовлення, литаври й труби для супроводу співу, органну гру. Як і в античній монодії, доволі часто ситуацію в ній прояснював хор, розставляючи змістові акценти.

Хорові партії в «Небесній сотні» – медитативно-сентенційні. Вони постають антифоном до солоспіву героя в плані чуттєвості – зводять її до нуля, натомість виголошують чіткі істини: «На землі / немає вічності, // є тільки / вічна пам'ять, // з якою / ми живемо, // яку возносимо тим, / що відходять від нас» [2, с. 156]; «Можна / прожити життя // в любові, / щоб жити в Бозі. // Можна / віддати життя // задля найвищої любові – / «за друзі своя» – // щоб жити / в безсмерті» [2, с. 157]. Функція хору у творі – ще й активізувати дію, оголюючи певну проблему, як це бачимо у фіналі переломної четвертої глоси: «Слава во вишніх, / а на землі мир. // Та миру на нашій землі / ніколи не було. // Були тільки смерть / і вічна пам'ять. <...> // Так: / слава во вишніх, – / ми не маємо вибору...» [2, с. 158]. Цим пояснено мотив боротьби євромайданівців і їхньої відчайдушної виклики смерті. Водночас життя означається як «делікатний келих»: його легко розбити, а «тоді болить душа тих, / що пам'ятають» [2, с. 159]. Пам'ять митець трактує як виняткову властивість живих: полегли на барикадах рани свої та болі лишають їм, у леті донебесному одягаючи пелену забуття, поринаючи в супокій. За таких обставин – пам'ять дуже болюча, виснажливіша за смерть. Однак живі наразі в боргу перед мертвими, і в цей момент вознесення Небесної Сотні вони мають останню надію озватися до побратимів і бути ними почутими. Відтак прифінальні глоси у творі – і героя, і хору – спрямовані до убійних (підкреслене звертання «ви»), сповнені риторики, жалю і смирення. Тут два «голоси» твору солідаризуються в єдиному пориві донести прикінцеве слово – молитовно.

Твір Богдана Бойчука надзвичайно стрункий композиційно. Він містить шістнадцять текстових фрагментів, упорядкованих у вісім пронумерованих частин (глос), сім із яких (2–8) – пари солоспіву та хоралу, перша є непоіменованим уступом, що мусив би підхопити настроєву тему увертюри (ту ж таки «Пливе кача...», приміром) або й накластися на неї, а завершальна – «Епілог» – своєрідна ідейно-лафосна кода. Соло в тексті вирізняє курсивом, хорові партії подані як семантично місткі двовіршеві конструкції (на 2–6 строф), уся поезія написана верлібром, який легко трансформується в речитативний лад ораторії.

Цікаво, що та екзистенціальна грань твору, про яку мовилося вище як про відрефлексовану ліричним героєм межу суцього і трансцендентного, плинного і вічного, добра і зла, життя і смерті, споглядання і страждання тощо, є, по суті, ще й композиційною медіаною твору – накреслюється після хоралу четвертого архітектонічного сегмента. На наш погляд, у такий спосіб митець урівноважує дві іпостасі людського існування – тілесного і духовного, тимчасового зримого земного й вічного позасвітнього. А отже, і один учинок «тут» може дорівнюватися безкочному буттю «там». Подібно складається доля героїв-мучеників. Але й ті, хто довершує їхню справу й перемагає, – так само достойники.

Зауважимо, що в українське мистецтво ораторія прийшла в час модернізму – на початку XX ст., репрезентуючи здебільшого вже вимодифікований часом світський лірико-сповідальний тон. Першим музичним твором такого формату була «Дума про дівку-бранку» (1923) Михайла Вериківського. Водночас поетика ораторії (посутньо, а інколи номінально) поширилася й на письменство: «Золотий гомін» (1917) Павла Тичини, «Моя ораторія» (1928) Гео Шкурупія, «Слово про рідну матір» (1942) Максима Рильського та ін. «Небесна сотня» Богдана Бойчука, як і збірка «Ораторія хвали» (2015) близької до «ньюйоркців» Віри Вовк, свідчить про відновлення цього жанру в неомодерністичному літературному середовищі на черговому зламі епох. Прикметно, що влітку 2014 року – до 23-ї річниці Незалежності України – на Софійській площі в Києві було поставлено саме ораторію – «З нами Бог» режисера Сергія Проскурні, присвячену героям Небесної Сотні та воїнам АТО.

Висновки і пропозиції. Ораторія «Небесна сотня» Богдана Бойчука – художньо вивіреним авторський погляд на трагічну і доленосну для українців Революцію Гідності, який уславлює невичерпність душі й незнищенність духу українського народу, його невідступне виборювання власного права на повноцінне історичне буття. Дальшим кроком у вивченні твору стане його аналіз у контексті авторського набутку та детальніше простеження жанрових зв'язків.

Список літератури:

1. Білик Г. Особливості зображення Революції Гідності в українській літературі 2013–2015 років / Галина Білик // Альманах Полтавського національного педагогічного університету «Рідний край». – 2015. – № 2 (33). – С. 118–124.
2. Бойчук Б. Небесна сотня: ораторія / Богдан Бойчук // Кур'єр Кривбасу. – 2015. – № № 302–304. – С. 155–161.
3. Бойчук Б. Прощання в Парижі та інші тексти: повісті, ораторія / Богдан Бойчук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2016. – 196 с. – (Серія «Приватна колекція»).

4. Домашенко Т. Небесна Сотня воїнів Майдану. – Вид. 2-ге. – К. – Вишневе: Видавництво «Духовна вісь», 2014. – 192 с., іл.
5. Літературознавча енциклопедія: У 2-х томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. – (Серія «Енциклопедія ерудита»).
6. Поліщук Я. Ефект Євромайдану і література / Ярослав Поліщук // Слово і Час. – 2015. – № 10. – С. 3–17.
7. Поліщук Я. Реактивність літератури / Ярослав Поліщук. – К.: Академвидав, 2016. – 192 с.
8. Список книг про Євромайдан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Список_книг_про_Євромайдан. – Назва з екрана, 29.05.2016.
9. Українська революція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.livelib.ru/selection/26516#books>. – Назва з екрана, 29.05.2016.
10. Euromaidan [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.worldcat.org/search?q=Euromaidan&fq=&dblist=638&qt=first_page. – Назва з екрана, 29.05.2016.

Билык Г.Н.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

ОРТОРИЯ «НЕБЕСНАЯ СОТНЯ» БОГДАНА БОЙЧУКА КАК МОНУМЕНТАЛЬНЫЙ ОБРАЗЕЦ УКРАИНСКОЙ МАЙДАННОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация

В статье впервые научно осмысленно идейно-художественные особенности оратории «Небесная сотня» Богдана Бойчука в контексте украинской литературы о Евромайдане (Революции Достоинства). Акцентировано оригинальную жанровую поэтику произведения, обозначенную взаимодействием искусств и тяготением к национальной модернистической традиции. Замечено, что оратория построена на чередовании сольных арий лирического героя и хоровых партий. Ее содержательная тенденция – славословие невинно убиенным новейшим мученикам-майдановцам и приобщение субъекта речи к коллективному переживанию общей боли на пике тесного национального сплочения в противодействии тоталитарным рецидивам управленческой системы. Духовно-культурная историческая проекция, гуманистический идейный фокус, стилиевой кларизм придают произведению монументального эстетического измерения. **Ключевые слова:** украинская литература о Евромайдане (Революции Достоинства), интермедиальность, поэзия, оратория, монументальная целостность, Богдан Бойчук.

Bilyk H.M.

V.H. Korolenko National Pedagogical University of Poltava

THE BOHDAN BOICHUK'S ORATORIO «HEAVENLY HUNDRED» AS MONUMENTAL EXAMPLE OF UKRAINIAN MAIDAN POETRY

Summary

Author proposes in the current article first academic reflection on the ideological and artistic features of the Bohdan Boichuk's oratorio «Heavenly hundred» in the context of Ukrainian literature about Euromaidan (Revolution of Dignity). The original genre poetics of the work marked by the interaction of art and gravitation to the national modernistic tradition is accentuated. Researcher notes that the oratorio is based on the alternation of solo arias of the lyrical hero and choral parties. Its semantic trend is the praise for the innocent victims, the latest martyrs-Maidaners, and joining the subject of speech to experiencing of collective pain on the peak of close national cohesion in countering the totalitarian recurrence of administrative system. Spiritual and cultural history projection, humanistic ideological focus, stylistic clairism provide to the monumental aesthetic dimension of the work.

Keywords: Ukrainian literature about Euromaidan (Revolution of Dignity), intermediality, poetry, oratorio, monumental integrity, Bohdan Boichuk.